

Erich Auerbachi maailmakirjanduse filoloogia

Saatesõna tõlkele

Liina Lukas

Ajaloolise sünteesi parimad produktid peavad mõjule pääsemiseks astuma lugeja ette ühtlasi kunstiteosena. (Erich Auerbach)

Võrdlev kirjandusteadus on küll postuleerinud oma distsiplinaarset lähenemisnurka rahvus-ülesena, „supranatsionaalsena“ (nt Dyserinck 1991), kuid praktikas leiab harva kotkapilgulisi võrdlevaid käsitlusi, mis ei oleks pelgalt rahvuskirjanduste kildudest kokku pandud mosaiigid, vaid mis suudaksid kujutada kirjandusajaloo sisemisi protsesse „avaral taustal sünteetilisel ja sugestiivsel viisil,“ nagu nõuab Erich Auerbach artiklis „Maailmakirjanduse filoloogia“ (1952).

Suurejoonelisim neist vähestest on Auerbachi enda peateos „Mimesis. Tegelikkuse kujutamise õhtumaises kirjanduses“ (1946, eesti keeles Auerbach 2012), mis kuulub kaheldamatult võrdleva kirjandusteaduse raudvara hulka ja on mõjukaim kirjandusteaduslik uurimus läbi aegade. Hoolimata sellest, et see teos ei vasta ühelegi tänapäeva teadustööle esitatavale formaalsele nõudmisele. Tal puudub isegi sissejuhatus, mis selgitaks käsitluse eesmärki, püstitaks selge uurimisküsimuse ja selgitaks senist uurimisseisu, põhjendaks allikatevalikut ja metodoloogiat, piiritleks materjali, määratleks põhimõisteid ja valitud teoreetilist lähene-mist. Kirjutades seda raamatut pagulasena sõja ajal Istanbulis, ei saanud Auerbach kasutada ka korralikku teadusraamatukogu. Ja ometi valmis teadustöö, mis pole minetanud oma aktuaalsust, vastupidi, kirjandusteaduses vahelduvate teoreetiliste moevoolude minnes ja tultes on „Mimesise“ heuristiline väärtus järjest kinnistunud. See on kirjandusteaduse meto-doloogiline paradoks, mis on põhjendatav tema objekti eripäraga – „kirgliku ainega“, mis „ei allu technele, vaid mässab püsivalt uurija vastu“, nagu on meie uurimisobjekti iseloomustanud Jüri Talvet (Talvet 2005: 98).

Erich Auerbach on põhjendanud oma metodoloogilist hoidumist üldmõistetest ja nende definitsioonidest artiklis „Epilegomena „Mimesisele““, mille ta kirjutas juba Yale'i ülikooli professorina 1953. aastal vastuseks „Mimesisele“ osaks langenud kriitikale: „On tõsi, et ma ei defineeri neid mõisteid ega ole järjekindel mõistekasutuses. Minu täpsusetaotlus seostub üksiku ja konkreetsega. [...] Vaimuloos ei leidu samasust ega ranget vastavust seadustele, ning abstraktsed, koondavad mõisted võltsivad või hävitavad nähtusi. [...] Meie objekti loomuses on, et meie üldmõisted on halvasti piiritlevad ja defineerimatud. [...] Mõistete nagu *klassitsism*, *renessanss*, *manerism*, *barokk*, *valgustus*, *realism*, *sümbolism* jne [...] väärtus seisneb selles, et nad kutsuvad lugejas või kuulajas esile rea ettekujutusi, mis hõlbustavad tal arusaamist sellest, mida on vastavas seoses mõeldud. Täpsed nad ei ole. Katsed neid defineerida või kasvõi püüda koostada neid konstitueerivate tunnuste täielikku ja vastuoludeta loetelu

ei või viia iial soovitud tulemuseni. [---] Mulle näib, et tuleb hoiduda käsitamast täppisteadusi meie eeskujuna. Meie täpsus seostub üksikuga.“ (Auerbach 1953: 16–17.)

Aasta varem, 1952. aastal ilmunud artiklis „Maailmakirjanduse filoloogia“ käsitleb Auerbach kirjandusteadusliku meetodi küsimust avaramalt, seoses filoloogia ülesandega kaasajal, ja filoloogiat mõistab Auerbach avaraimas tähenduses (saksa mõistes, hegelliku) vaimuloona, kriitilis-ajaloolise humanitaaria tervikuna, kuid ta sobiks katma ka tänapäevases mõistes kultuuriteadusi. See ülesanne on ambitsioonikas: esiteks kultuurilise mitmekesisuse alalhoidmine üleilmastuvas (standardiseeruvas, ühtlustuvas) maailmas (nimetagem seda eetiliseks ülesandeks), teiseks, selle mitmekesisusega toimetulek ehk selle ajalooline süntees (metodoloogiline ülesanne), ja kolmandaks – üha spetsialiseeruvama, killuneva (fragmenteeruva humanitaarse teadmuse kooshoidmine ajal, mil silmapiirilt kipub kaduma isegi lähima naaberdistsiplini loodud teadmine ühise uurimisobjekti – inimajaloo – mõistmiseks: „teadvustada inimestele nende ajaloos neid endid“ (heuristiline ülesanne).

Selle ülesande nimel aktualiseerib Auerbach goetheliku maailmakirjanduse mõiste, andes nii märku, et tegu ei saa olla rahvusfiloloogiaga – „meie filoloogiliseks kodumaaks on sellegipoolest igal juhul maakera; rahvus ei saa selleks enam olla“ –, vaid maailmakirjanduse filoloogiaga ja samas andes endale aru, et maailmakirjanduse mõistesse kätketud materjali hulk on Goethe ajastuga võrreldes saavutanud adumatud mõõtmed. Seda hallata ei suuda enam isegi mitte vana kooli filoloogid, kellel on veel ühine hariduslik baas. Ja ometi on see mitmekesisus (ja selles ilmnev „inimsuse seesmine ajalugu“) väärt uurimist ja analüüsimist, see on ühtlasi tema alalhoiu tagatis.

Siit kerkib metodoloogiline küsimus: kuidas saada hakkama materjali üleküllusega, järjest kasvava tekstide hulgaga? Kuidas suuta seda materjali hoomata ja sünteesida? Auerbachi essee osutab kirjandusteaduses alanud teooriabuümile, mis pakkus kuhjunud materjalihulgaga toimetulekuks erisuguseid teoreetilisi mudeleid. Kuid Auerbach nägi ka sellise mudeldamise (standardiseerimise!) ohtusid – nähtustele väljastpoolt peale pandud mudeleid ja hinnanguid pidas ta ebaajaloolisteks ja diletantlikeks. Tulemuseks on nivelleerumine, mis jätab arvestamata eri aegade ja kultuuride eripärased tingimused ja käsitusviisid.

Auerbach ei välista moodsaid teooriaid ega mõisteid, mis muudavad ajaloo meile meie tänapäevasesest vaatepunktist tähenduslikuks. Kuid teooria ei tohi olla materjalile väljastpoolt peale surutud abstraktne üldistus, vaid peab olema välja kasvanud materjalist endast, olema konkreetne ja täpne (tabav). Teooriatest ja abstraktsetest mõistest olulisem on kirjanduse uurimises lähenemisnurk või lähtepunkt: *Ansatz*. Sellel saksa sõnal puudub täpne vaste teistes keeltes. Saksa keeles on *Ansatz*'il on palju tähendusi (kord, sete, jätk, pikendus, hoog, hoovõtt, virve, huulik, lähtekoht, meetod jne). Inglise keelde on ta tõlgitud *point of departure*, kuid see loob pigem kujutluse lineaarse sirgjoonelise tee algusest. Auerbachi tähenduses on *Ansatz* pigem nagu valgusvihk, materjali selektsiooni ja korrastamise põhimõte, „käepide, millest kinni hoides on võimalik objekti kallale asuda“. See peab sõeluma

välja selgelt sõnastatud, hästi ülevaatliku fenomenide ringi, piiritlema uurimisobjekti, seda ühtlasi kujundades ja tõlgendades; tõlgendusel peab olema „kiirgusjõud“, mis „lubaks korrastada ja tõlgendada ühtlasi hoopis suuremat ala, kui kitsalt lähenemisnurga poolt pakutav“. Õige lähenemisnurk on õnnestunud sünteesi eelduseks. See peaks heitma valgust nii uuritava nähtusele kui ka tervele kultuurilisele ajajärgule.

Auerbachi meetodit võib nimetada sünekdohhiliseks: eesmärgiks on mõista osa kaudu tervikut. See ei ole iseenesest midagi uut, pigem parimas mõttes euroopaliku (saksaliku) filoloogilise traditsiooni tabav ja konkreetne iseloomustus. Pärast aastakümneid praktiseeritud teoreetilisi eksperimente kirjandusteaduses tundub paras aeg taas meelde tuletada: kirjandusteaduslikus uurimuses on oluline leida õige lähenemisnurk, mis kasvaks välja materjalist endast!

Kuid kuidas seda leida? Auerbachi arvates ei jõua selleni teooriate tundmaõppimise ega ka entsüklopeedilise teadmiskogumise abil, vaid pigem individuaalse intuitsiooni, vaistu teel, mis tekib, kui uurija usaldab tekste, laseb neil end juhtida ega suru neile peale valmis mõisteid. Kuid see vaist saab tekkida vaid avara horisondi ja „ajaloolis-perspektiivse meele“ olemasolul. Juba 1952 oli Auerbachil põhjust olla kriitiline ülikoolide kirjandusprogrammide suhtes, mis kippusid alahindama filoloogilist tööriistakasti ning jalavaeva ajalukku: „Juba praegu ähvardab meid vaesumine, mis on seotud ajalootu haridusega [---] andekas tudeng evib oma aja vaimu niikuinii, ja Rilke, Gide'i või Yeatsi omandamiseks ei lähe, nagu mulle näib, tal akadeemilist õpetajat tarvis. Kuid tema järele on vajadus antiigi, keskaja, renessansi keelevormide ja elutingimuste mõistmisel ning nende uurimise meetodite ja abivahendite tundmaõppimisel.“

Kirjandusteadus, mis produtseerib ajalootut haridust, saab oksa, millel ise istub. Ta ei adu oma rolli ühiskonnas, selles „maailmaajaloo praktilises seminaris“, milles „maailm“ jääb üha väiksemaks, kaotab (või nüüd juba kaotanud?) oma ajaloolise mitmekesisuse ja mille üleilmne seotus on ilmsem kui kunagi varem. Maailmakirjanduse filoloogia ülesanne on võidelda mälukaotusega, aitades nii kaasa ühtse kujutluse omandamisel inimkonnast tema paljususes.

***

Auerbachi retseptiooni eest väljaspool saksakeelset maailma on kõige enam hoolet kandnud Edward W. Said, kelle põhjaliku saatesõnaga ilmus „Mimesise“ ingliskeelse tõlke uusväljaanne 2003. aastal, 50 aastat pärast tõlke esmatrükki. Kuid Auerbachiga tegeles Said juba palju varem. „Maailmakirjanduse filoloogia“ („Philology and Weltliteratur“) ilmus esmakordselt tema ja ta toonase eestlannast abikaasa Maire Saidi (Jaanuse) tõlkes 1968. aastal (Auerbach 1969). Ka oma teoreetilistes kirjutistes (nt Said 1983) on Said saanud ärgitust Auerbachilt.

Said jõuab Auerbachini, kritiseerides kaasaegse kirjandusteooria „puhta tekstuaalsuse filosoofiat“ (Said 1983: 3) ning suhte kaotamist ühiskonnaga. Ta tunneb vajadust naasta Auerbachi ajaloolis-sünteetilise perspektivismi juurde, mis tuletab meelde, et tekstid on maised (*worldly*), seotud maise maailmaga, nad on osa sotsiaalsest keskkonnast, inimelust ja ajaloolistest vooludest, milles nad on tekkinud ja millest lähtuvalt nad on tõlgendatavad.

Said rõhutab Auerbachi ajaloolist perspektivismi ehk nähtuste ajalist lokaliseerimist, kuid teisalt selle ruumilist (ja ühtlasi rahvuslikku) kodutust, asetumist väljapoole ühte kultuuritraditsiooni. Auerbachi maailmakirjanduse filoloogia kui kodutu kultuuriline orientatsioon on Saidi käsituses kriitilise mõtlemise viis, mis eeldab distantsi omaenda mõtlemiskultuuriga. Said ei käsita „Mimesist“ üksnes Lääne kultuuritraditsiooni võimsa kinnitusena, vaid ühtlasi selle kriitilise võõrutamisena (*alienation*). Vaid paguluses, eemalt oma kultuurilugu vaadates, oli „Mimesise“ kirjutamine võimalik, nagu Auerbach isegi mõõnis järelesõnas „Mimesisele“ (Auerbach 2012: 688–689). Saidi huvitab Auerbachi kirjutamisolukorra puhul, kuidas pagulus „muundus probleemist või riskist või isegi aktiivsest põkkumisest oma Euroopa identiteediga positiivseks ülesandeks, mille õnnestumine võib saada suure tähtsusega kultuuriliseks aktiks“¹ (Said 1983: 6–7).

Said näeb selles kodutusest postkoloniaalse inimolu põhiolemust, tehes sellest oma teooria nurgakivi.

Auerbach ise end kodutuks ei pidanud, vastupidi, ta on oma vaimse kodu üsna selgelt määratlenud „Epilogomenas „Mimesisele““: „„Mimesis“ püüab haarata Euroopat, aga ta on saksa raamat ja seda mitte üksnes keele pärast. Kes tunneb vähegi eri maade vaimuteaduste struktuuri, märkab seda otsekohe. Ta on sündinud saksa vaimuloo ja filoloogia motiividel ja meetodidel; ta ei oleks mõeldav üheski teises kui saksa romantismi ja Hegeli traditsioonis.“ (Auerbach 1953: 15.) Et ka Said Auerbachi selle traditsiooniga seob, näitab kasvõi seegi, et ta jätab mõiste *Weltliteratur* tõlkimata. Sellega osutab ta maailmakirjandusele kui teatud kindlale kontseptsioonile, millesse on oma panuse andnud Herder, Goethe, Grimm, Schlegel.

Eesti keeles on *maailmakirjandus* sellele traditsioonile lähemal, mistõttu oleme selle mõiste ikkagi tõlkinud. Mõiste kujunemise kohta vt Jüri Talveti ja Liina Lukase artikleid käesolevas ajakirjanumbris.

Kirjandus

Auerbach, Erich 1953. Epilogomena zu Mimesis. – *Romanische Forschungen* 65, Bd. 1/2, S. 1–18.

---

1 „[---] becomes converted from a challenge or a risk, or even from an active impingement on his European selfhood, into a positive mission, whose success would be a cultural act of great importance.“

- Auerbach, Erich** 1969. *Philology and Weltliteratur*. Translated by Maire and Edward Said. – *Centennial Review*, No. 13 (1), pp. 1–17.
- Auerbach, Erich** 2012. *Mimesis: tegelikkuse kujutamine õhtumaises kirjanduses*. Tlk K. Kasemaa. Tartu: Ilmamaa.
- Dyserinck, Hugo** 1991. *Komparatistik: Eine Einführung*. Bonn: Bouvier.
- Said, Edward W.** 1983. *The World, the Text, and the Critic*. Harvard University Press.
- Said, Edward W.** 2003. Introduction to the fiftieth-anniversary edition. – Erich Auerbach, *Mimesis: the representation of reality in Western literature*. Fiftieth-Anniversary Edition. Translated by W. R. Trask. Princeton University Press, pp. ix–2.
- Talvet, Jüri** 2005. *Tõrjumatu äär*. Tartu: Ilmamaa.

Maailmakirjanduse filoloogia¹

Erich Auerbach, Yale'i Ülikool, New Haven (Connecticut)

Nonnulla pars inventionis est nosse quid quaeras.²

(Augustinus, *Quaestiones in heptateuchum, prooemium*)

On aeg endalt küsida, mis mõtet saab veel üldse olla sõnal „maailmakirjandus“, mida Goethe seostas olevikus olevaga ja tulevikust oodatavaga. Meie maakera, mis on maailmaks maailmakirjandusele, jääb väiksemaks ja minetab oma mitmekesisust. Maailmakirjandus ei seostu aga lihtsalt ühise ja inimliku kui sellisega, vaid ainult niivõrd, kui selles toimub mitmekesisuse vastastikune viljastamine. Tema eelduseks on inimkonna kultuuriderohkuseks lagunemise *felix culpa*³. Ja mis toimub täna, mille ettevalmistus on käimas praegu? Tuhandel põhjusel, mida kõik teavad, muutub inimeste elu kogu planeedil ühetaolisemaks. See algselt Euroopast lähtunud ühtlustumisprotsess toimib üha edasi ja õõnestab iseseisvaid traditsioone. Ehkki rahvuslik tahe on kõikjal tugevam ja häälekam kui eales varem, pürgib see kõikjal samasuguste, nimelt modernsete eluvormide suunas, ja erapooletule vaatlejale on selge, et rahvusliku eksistentsi sisemised alused kipuvad kõikjal koost lagunema. Euroopa kultuurid või eurooplaste rajatud kultuurid, olles harjunud pikaajase ja viljaka omavahelise suhtlusega ning tuginedes kummatigi teadlikkusele oma kehtivusest ja ajakohasusest, säilitavad oma iseseisvust üksteise suhtes veel kõige paremini, ehkki nivelleerumisprotsess liigub siingi hoopis kiiremini edasi kui enne. Kõik muu aga mattub standardiseerumise alla, olgu selle muster euroopalik-ameerikalik või venelik-bolševistlik; ja lahknegu need mustrid omavahel kuitahes palju, erinevus muutub suhteliselt tühiseks, kui võrrelda neid nende nüüdsetes vormides vastavate substraatidega, näiteks islami või india või hiina traditsioonidega. Kui inimkonnal peaks õnnestuma pääseda vapustustest, mis nii võimsa, nii kibekiire ja sisemiselt nii halvasti ette valmistatud koondumisprotsessiga kaasnevad, siis tuleb hakata tahes-tahtmata harjutama ennast mõttega, et ühtlaselt korraldatud maamunal jääb elavana alles vaid

---

1 Originaal: Erich Auerbach, *Philologie der Weltliteratur*. – W. Muschg, E. Steiger (toim). *Weltliteratur: Festgabe für Fritz Strich zum 70. Geburtstag*. Bern: Francke Verlag, lk 39–50. Käesolevas tõlkes on otsitud mõistelist lähedust samast originaaltekstist varem tõlgitud katkenditega Märt Väljataga järelsõnas „Erich Auerbachi monument filoloogiale“ Erich Auerbachi raamatule „Mimesis: tegelikkuse kujutamine õhtumaises kirjanduses“ (Tartu: Ilmamaa, 2012; tlk Kalle Kasemaa).

2 Ld k 'Kui sa tead, mida otsid, oled olulise osa juba leidnud.' (Tlk Meelis Friedenthal.)

3 Ld k. 'õnnelik süü'.

üksainus kirjanduskultuur, võrdlemisi lühikese aja pärast on kirjanduskeeli veel võib-olla ainult mõni üksik, varsti võib-olla koguni üks. Ja sellega oleks mõte maailmakirjandusest ühtaegu teostatud ja purustatud.

See olukord, kui mu pilk peaks olema õige, on oma paratamatuses ja massiliikumistest tingituses väga mittegoethelik. Goethele meeldis seda laadi mõtetele selga pöörata; tal käis aeg-ajalt peas mõtteid, mis liikusid veidi selles suunas; aga ainult veidi, sest ta ei võinud aimata, kui kiiresti ja üle ootuste radikaalselt hakkab see, mis talle kõige vähem rõõmu tegi, lähenema teostumisele. Kui lühike oli epohh, kuhu ta kuulus, ja mille lõppu on vanimad meie hulgast veel oma silmaga näinud! Sellest on möödunud umbes viis sajandit, kui Euroopa rahvuskirjandused omandasid ladina keele ees eelistatud asendi ja said enesest teadlikuks; vaevalt kaks sajandit sellest, kui ärkas ajaloolis-perspektiivne meel, mis lubas luua sellise mõiste nagu maailmakirjandus. Ajaloolis-perspektiivse meele loomisele ja sellest alguse saanud filoloogilisele uurimistegevusele aitas Goethe, kes 120 aastat tagasi suri, otsustaval määral omalt poolt kaasa. Ja juba me näeme tekkimas maailma, kus sellel meelel ei paista olevat enam mingit praktilist tähendust.

Goethe vaimus humanismi ajajärk oli lühike, kuid suur on olnud selle mõju ja palju on sellest sündinud hakatusi, mida jätkatakse veel nüüdki ja mis laienevad ning hargnevad üha edasi. Maailma kirjandusi, niihästi minevikust kui kaasajast pärinevaid, mis olid Goethe käsutuses tema elu lõpuks, oli palju selle kõrval, mis oli neist teada tema sünni ajal; meie nüüdse teadmistehulgaga võrreldes on seda väga vähe. Et see hulk on meie päralt, selle eest võlgname tänu impulsile, mille tolle epohhi ajalooline humanism on andnud; seejuures ei ole tegemist ainult materjali leidmisega ja selle uurimiseks vajalike meetodite väljatöötamisega, vaid ka sellesse süüvimisega ja selle kasutamiseга inimkonna sisemise ajaloo tarbeks, ühtse kujutluse omandamiseks inimesest tema paljususes. See oligi Vicost ja Herderist alates filoloogia tegelik taotlus; tänu sellele taotlusele asus filoloogia juhtivale positsioonile. Vedas enda järel teiste kunstide ajalugu, usundi-, õigus- ja poliitilist ajalugu ning põimus mitut puhku nendega ühiselt omandatud korrastavate mõistete ja sihiseadete kaudu. Selle käigus saavutatut, niihästi uurimistöö kui ka sünteesi osas, ei ole tarvis selle raamatu lugejale uuesti meelde tuletada.

Kas nüüd, kui olud ja väljavaated on sootuks muutunud, on võimalik säärast tegevust mõttekalt jätkata? Pelk tõsiasi, et seda jätkatakse, et see koguni muudkui laieneb, ei ütle veel suurt midagi. Kord harjumuseks ja kombeks saanu ei vaibu veel niipea; ja pealegi isegi need, kes märkavad elu üldiste eelduste pöördelist muutust ja tunnetavad kogu selle tähendust, pole sellepärast veel kaugeltki valmis ega tihti üldse võimelisedki oma tunnetuse põhjal praktilisi järeldusi tegema. Sellest, küll endistviisi väikest, kuid oma andekuse ja originaalsusega silma paistvat hulka noori inimesi vaimuloolisele tegevusele kehtuvast kirglikust kalduvusest võib siiski ammutada lootust, et nende vaist neid ei peta ja sellel tegevusel on mõtet ning tulevikku veel nüüdki.

Teaduslike meetoditega harrastatav maailmategelikkuse uurimine täidab ja valitseb meie elu; võiks öelda, et see on omamoodi meie müüt; sest ühtegi muud üldkehtivat müüti meil ei ole. Seespool maailmategelikkust puudutab just ajalugu meid kõige vahetumalt, haarab kõige sügavamalt ja kujundab meie eneseteadvust kõige jõulisemalt. Sest ta on ainus objekt, milles astuvad meie ette terviklikud inimesed. Ajaloo objektina mõistetakse siin mitte ainult minevikus toimunut, vaid üldse sündmuste edasiliikuvust, arvates nende hulka niisiis ka parajasti asetleidvat. Viimaste aastatuhandete sisemine ajalugu, mida filoloogia käsitleb teadusliku distsipliinina, on eneseväljenduseni jõudnud inimkonna lugu. See sisaldab dokumente inimeste võimsast ja seiklusterohkest väljamurdmisest teadlikkuseni oma olukorrast ja neile antud võimaluste aktualiseerimiseni; väljamurdmisest, mille eesmärk (ka oma kahtlematult väga katkendlikul kujul, nagu see ilmneb praegu) on olnud pikka aega vaevalt aimatav ja näib olevat oma kulgemistee väänulistes keerutustes ometi edenenud justkui plaani järgi. Sellesse on kätketud pingete kogu rikkus, milleks meie olemus on suuteline; selles areneb näitemäng, mille küllus ja sügavus käivitavad vaataja kogu energia ning võimaldavad ühtlasi seeläbi rikastudes leida talle antud raamides rahu. Kui läheks kaotsi pilk sellele näitemängule – mida tuleb selleks, et ta paistma hakkaks, kujutada ja tõlgendada – tähendaks see vaesumist, mida ei suudaks korvata miski. Tõsi küll, seda kaotust tajusid ainult need, keda see pole veel täielikult tabanud, kuid see kaalutlus ei tohiks meid takistada tegemast kõike, et säärast kaotust ära hoida. Kui tulevikumõtted, millega alustasin, on pisutki õigustatud, siis on materjali kogumise ja ühtselt toimima panemise ülesanne tungiv. Sest just meie oleme, vähemalt põhimõtteliselt, veel suutelised seda ülesannet täitma: mitte ainult põhjusel, et meie käsutuses on nii palju materjali, vaid peamiselt seetõttu, et oleme saanud päranduseks selle jaoks vajamineva ajaloolis-perspektiivse meelega. See meel on meil veel olemas, sest me elame veel keset ajaloolise mitmekesisuse kogemust, ilma milleta see meel, ma kardan, kaotaks kiiresti oma elava konkreetsuse. Ühesõnaga, mulle näib, et me elame mõistva ajalookirjutuse kairo-ses; kas sinna kuulub pärast meid veel palju põlvkondi, on küsitav. Juba praegu ähvardab meid vaesumine, mida tingib ajalootu haridus; see ei ole mitte ainult olemas, vaid pretendeerib juba praegu ka võimule. Oleme saanud selleks, kes oleme, oma ajaloos, ja ainult oma ajaloos võime selleks ka jääda ning seda edasi viljelda; selle näitamine viisil, et see sööbiks mällu ja saaks unustamatuks, on meie aja maailmafiloloogide ülesanne. Adalbert Stifter paneb oma „Järelsruves“⁴ peatüki „Lähenemine“ lõpuosas ühele tegelastest suhu järgmise lause: „Üle kõige oleks väärt soovimist, et pärast inimolu lõppu võtaks üks vaim ülevaatlilikult kokku kogu inimsoo kunsti selle tekkest kuni hääbumiseni.“ Stifter mõtleb siin ainult kujutatavat kunsti. Aga ma arvan, et inimolu lõpust ei saa praegu rääkida. Siiski paistab, et on jõutud

---

4 Austria kirjaniku Adalbert Stifteri (1805–1868) kolmeköiteline romaan „Der Nachsommer: Eine Erzählung“ (Pesth: G. Heckenast, 1857).

otsaga lõpu- ja pöördekohta, mis ühtlasi võimaldab meile suuremat ülevaatlikkust kui eales varem.

See kujutlus maailmakirjandusest ja tema filoloogiast näib olevat varasemast vähem aktiivne, vähem praktiline ja vähem poliitiline. Vastastikusest vaimuvahetusest, kommete väärindamisest, rahvastevahelisest lepitusest pole enam juttugi. Osalt ei õnnestunud neid eesmärke saavutada, osalt aegusid nad arengu käigus. Neist eesmärkidest kantud haridusvavahetuses on osalenud väljapaistvaid isikuid ja väikesi kõrgelt haritud rühmi, hiljem on seda viljeldud ja viljeldakse veel praegugi suures mastaabis. Kuid üldisele kultuursusele ja leppimisele on seda laadi lähenemise mõju väike; vastandlike huvide maru puhkedes ja siis käikulastava propaganda vastu põrkudes pihustuvad selle tulemused silmapilkselt. Vaheatus avaldab mõju seal, kus poliitilise arengu käigus on hakatud nagnii üksteisele lähenema ja jõutud rühmade moodustumiseni: siis mõjub vahetus rühmasiseselt, kiirendab sarnastumist või üksteisemõistmist ja teenib seega ühist eesmärki. Muus osas aga on, nagu alguses öeldud, kultuuride sarnastumine edenenu juba kaugemale, kui Goethe vaimu kandvale humanistile võiks meeldida, ilma et kuskilt paistaks mõistlikku väljavaadet lahendada olemasolevaid vastuolusid muidu kui jõukatsumise teel. Siin esindatud kujutlus maailmakirjandusest kui ühise saatuse mitmekesisest taustast ei looda mõjutada enam midagi, mis toimub nagnii, kuid toimub teisiti kui loodetud; suhtub maakera kultuuri standardiseerumisse kui millessegi, millest pole pääsu. Tahab teravdada ja säilitada viljaka mitmekesisuse lõppastmesse jõudnud rahvaste teadlikkust oma saatuslikust kokkukasvamisest, et sellest saaks neile müütiline omand: hoidmaks niimoodi viimaste aastatuhandete vaimuavalduste rikkust ja sügavust neis kängumast. Selle üle, mis mõju võiks säärasel püüdlusel pikas perspektiivis olla, ei saa viljakalt isegi spekuloida; meie asi on luua selle mõju avaldumiseks võimalus, ja nii palju saab igatahes öelda, et praegusele üleminekuajastule, kus asume, võib mõju olla väga oluline; ka võib see aidata meil suhtuda meiega toimuvasse rahulikumat, mitte vihata oma vastaseid liiga arutult, ehkki meie ülesandeks on nende vastu võidelda. Niimoodi ei ole meie kujutlus maailmakirjandusest ja tema filoloogiast varasemast vähem inimlik ega vähem humanistlik; nii nagu ei ole ju ka talle aluseks olev ajalookäsitlus samasugune kui kunagine, ent on siiski sellest välja kasvanud ja ilma selleta mõeldamatu.

Eespool sai öeldud, et oleme põhimõtteliselt võimelised maailmakirjanduse filoloogia ülesannet täitma, kuna meie käsutuses on lõputult materjali, mida kasvab pidevalt juurde, ja kuna meil on veel olemas ajaloolis-perspektiivne meel, mille oleme Goethe-aegselt historisimilt päranduseks saanud. Nii lootusrikas kui asi kokkuvõttes välja paistabki, sama suured on üksikult ja praktiliselt võetuna selle raskused. Et süüvimise ja kujundamise ülesanne saaks täidetud, peaks leiduma vähemalt veel mõningaid inimesi, kes valdavad oma kogemuse ja uurimistöö põhjal maailmakirjandust tervikuna või siis vähemalt suuri osi sellest. See aga on materjali, meetodite ja vaateviiside ülikülluse tõttu muutunud peaaegu võimatuks. Meie valduses on materjali kuuest sajandist, kõigest maakera osadest, võib-olla viiekümnes kirjan-

duškeeles. Paljud kultuurid, mida praegu tunneme, olid sada aastat tagasi veel avastamata, teistest tunti ainult murdosa neist tunnistustest, mis meil on kasutada tänapäeval. Isegi nende ajastute jaoks, millega tegeldakse juba sajandeid, on leitud niivõrd palju uut, et neist arusaamine on oluliselt muutunud ja esile on kerkinud sootuks uued probleemid. Liiatigi ei saa tegelda ju ainult ühe kultuuriajastu kirjandusega; tuleb uurida ka seda, millistel tingimustel on kirjandus arenenud; arvesse tuleb võtta usundilisi, filosoofilisi, poliitilisi, majanduslikke olusid, kujutavat kunsti ja ka näiteks muusikat, ja tuleb olla kursis tulemustega, mida annab kõigil neil aladel toimuv üksikute teadusharude pidevalt aktiivne uurimistöö. Materjali rohkus tingib üha kitsamat spetsialiseerumist, välja kujunevad eriomased meetodid, nii et igal üksikul alal, koguni iga lähenemisviisi tarbeks tekib omamoodi salakeel. Aga see pole veel kõik. Filoloogiasse tungib mõisteid ja meetodeid väljastpoolt, mittefiloloogilistest teadustest ja vooludest: sotsioloogiast, psühholoogiast, nii mõnestki filosoofiavoolust ja nüüdisaegse kirjanduskriitika vallast. Kõik see tuleb läbi seedida, olgu või selleks, et vajadusel puhta südametunnistusega kinnitada, et pakutud meetod on filoloogiliste eesmärkide saavutamiseks väärtusetu. Kes ennast järjekindlalt mõne kitsa erialaga ja väikese eriteadlaste ringkonna mõistemaailmaga ei piira, elab taotluste ja muljete möllus, ning kõigi nendega arvestada on peaaegu võimatu. Ja ometi pakub tegelemine ainult ühe kitsa erialaga üha vähem rahuldust; kes tahab tänapäeval näiteks hea provanssalist olla, valdamata midagi muud peale lingvistika, paleograafia ja ajaloo vastavate osade, on vaevalt suuteline olema veel kasvõi ainult hea provanssalist. Teiselt poolt eksisteerib nii hargnenud erialasid, et nende valdamine on elutöö – näiteks Dante, keda on küll raske võtta erialana, sest temaga tegelemine kiirgab laiali igasse suunda, või kurtuaasne romaan oma kolme probleemide ringiga: kurtuaasne armastus, keldi ainekist ja graal. Kui palju võiks olla inimesi, kes on ühegi selle ala materjali koos kõigi allharude ja uurimissuundadega endale otsast lõpuni selgeks teinud? Kuidas saab sellises olukorras mõelda maailmakirjanduse teaduslik-sünteesilisest filoloogiast?

Leidub veel üksikuid inimesi, kellel on olemas asjatundlik ülevaade kogu materjalist vähemalt Euroopa kohta; ent kõik nad pärinevad, niivõrd kui ma neid tunnen, enne sõdu üles kasvanud põlvkonnast; nende asendamine saab olema raske; sest vahepeal on hiliskodanlik humanistlik kultuur, mille kool sisaldas kreeka ja ladina keelt ning Piibli tundmist, peaaegu kõikjal kokku varisenud; kui võin teha järeldusi oma Türgi-kogemustest, toimub vastav protsess ka teistes vanades kultuurmaades. Niisiis see, mille olemasolu tohtis varem ülikoolis (või anglosaksi maades kraadiõppes) eeldada, on tarvis seal nüüd alles omandada, ja nii hilja alustades ei omandata seda sageli enam küllaldasel määral. Pealegi on ka ülikoolides või kraadiõppekoolides [*graduate schools*] rõhuasetus nihkunud: hoopis rohkem õpetatakse seal moodsat kirjandust ja uusimat kriitikat ning vanematest ephohidest eelistatakse neid, mis on äsja uuesti avastatud, nagu näiteks barokki, ja mis jäävad moodsa kirjanduse märksõnade haardeulatusse. Selge see, kui tahame, et ajalugu muutuks meile tähenduslikuks, peame selle tervikut mõistma oma aja meelsuse ja asendi pinnalt; aga andekas tudeng evib oma aja

vaimu niikuinii, ja Rilke, Gide'i või Yeatsi omandamiseks ei lähe, nagu mulle näib, tal akadeemilist õpetajat tarvis. Kuid tema järele on vajadus antiigi, keskaja, renessansi keelevormide ja elutingimuste mõistmisel ning nende uurimise meetodite ja abivahendite tundmaõppimisel. Moodsa kirjanduskriitika probleemiseaded ja korrastavad kategooriad on ajatahte väljenduseks alati tähendusrikkad, sageli pealegi ka vaimukad ja valgustavad. Kuid ainult vähesed neist kõlbavad vahetuks kasutuseks ajaloolis-filoloogilises vallas või lausa traditsiooniliste mõistete asenduseks. Nad on enamjaolt selleks liiga abstraktsed ja mitmetähenduslikud, sageli ka liiga isikliku lõiketeraga. Nad võimendavad kiusatust, mille küüsi kipuvad nagunii paljud algajad langema, ja mitte ainult algajad – kiusatust üritada materjali rohkusest jagu saada abstraktsete korrastavate mõistete hüpostaseeriva juurutamisega, millega kaasneb aga objekti ähmastumine, näiliste probleemide üle arutlemine, ja mis viib lõpuks välja ei mujale kui eikuhugi.

Aga mitte need nähtused, ükskõik kui häirivad nad vahel ongi, ei kujuta endast minu arvates tegelikku ohtu, igatahes mitte tõeliselt andeka ja asjale pühendunud inimese jaoks. Eks leidu ju ikka mõni, kellel õnnestub varustada end sellega, mis ajaloolis-filoloogilise tegevuse üldise eeldusena vältimatult vajalik, ja kes oskab leida moevoolude suhtes parajas proportsioonis avatust ning sõltumatust. Pealegi on nad mitmeski suhtes eelisseisundis, kui võrrelda neid nende eelkäijatega varasematest sajanditest. Viimase neljakümne aasta sündmused on avardanud silmapiiri, teritanud maailmaajaloolist pilku ja uuendanud ning rikastanud inimestevaheliste protsesside struktuuri nägemise konkreetset viisi. Maailmaajaloo praktiline seminar, milles oleme osalenud ja veel nüüdki osaleme, on andnud mõistvat suhtumist ajaloo objektidesse ja vastavat kujutlusvõimet rohkem, kui seda on kellelgi varem olnud, mistõttu mõjuvad nii mõnedki hiliskodanliku ajastu ajaloolise filoloogia kõrgproduktid meile pisut reaalsuskaugelt ja oma probleemiseade poolest piiratud. Selles osas on tänapäeval lugu lihtsam.

Aga kuidas tuleks sünteesi probleemi lahendada? Paistab, et tervest elust jääks väheks isegi sellele eeltingimuste loomiseks. Organiseeritud rühmatöö, mis muuks otstarbeks on ülimalt tulus, siin väljapääsu ei paku. Ajalooline süntees, mida me silmas peame, olgugi et see saab osutada mõttekaks ainult teaduslikul süüvimisel materjalisse, on isikliku intuitsiooni saadus, ja seega tasub seda ka oodata ainult üksikinimeselt. Täieliku õnnestumise korral oleks sündinud ühtlasi teaduslik saavutus ja kunstiteos. Intuitsiooni läheb vaja kasvõi selleks, et leida lähenemiseks sobiv nurk – teeme sellest lähemalt juttu allpool; praktiliseks tööks on kuju andmine; oodatud tulemuse saavutamiseks peab kuju olema terviklik ja sugestiivne. Kindlasti kulub kombinatoorse intuitsiooni oluline võimekus kõikjal marjaks ära, kuid ajaloolise sünteesi parimad produktid peavad mõjule pääsemiseks astuma lugeja ette ühtlasi ka kunstiteosena. Traditsiooniline vastuväide, nagu vajaks kirjanduslik kunst vabadust, jõudmaks talle omaste objektideni, ega tohiks seega siduda ennast teadusliku täpsusega, on saanud samahästi kui tühjaks, sest ajaloolised objektid, nagu nad tänapäeval end näitavad,

jätavad kujutlusvõimele valiku, probleempüstituse, kombineerimise ja vormistamise osas vabadust piisaval määral. Võiks koguni öelda, et teaduslik tõde on hea kitsendus: sest hoolimata suurest kiusatusest end tegelikkuse küljest lahti kiskuda, olgu siis triviaalse silumise või tontliku moonutamise teel, säilitab ja garanteerib teaduslik tegelikkus selle, mis on tõenäoline. Sest tegelik on tõenäolise mõõt. Pealegi oleme sünteetilis-sisemise ajalookirjutuse kui kirjandusliku kunsti genose nõudega otsapidi Euroopa traditsioonis; antiikaja historiograafia oli kirjanduslik genos, ja filosoofilis-ajalooline kriitika, millele rajati alus saksa klassikaperioodil ja romantismi ajal, püüdis iseseisvale kunstiväljendusele.

Oleneme niisiis jällegi individist: kuidas võiks üks indiviid jõuda sünteesini? Mulle näib, et igal juhul mitte entsüklopeedilise kogumise teel. Pole kahtlustki, et eeltingimuseks on avar horisont, kuid see peaks olema omandatud varakult, kavatsematult, juhitud ainult isikliku huvi instinktist. Aga on vaevalt võimalik, et sünteetiliselt kujundava tegevuseni suudaks viia täielikkust nõudlev materjalikogumine mõnes neist valdkondadest, mida on kombeks suurtes käsiraamatutes (rahvuskirjanduse, suure epohhi, kirjandusliku genose alal) vaatluse alla võtta – nii näitab viimaste kümnendite kogemus. Asi ei ole ainult materjali rohkuses, millega toimetulek on ühele inimesele veel vaevalt jõukohane, mistõttu säärasel puhul on soovitatav rühmatöö, vaid ka materjali enese struktuuris. Harjumuspärased kronoloogilised, geograafilised või liigilised jaotused, ükskõik kui möödapääsmatud need ainestiku valmisseadmisel ongi, ei sobi energilis-tervikliku lähenemise puhul või ei sobi enam; valdkonnad, mida nad peaksid katma, ei lange kokku nende valdkondadega, mis on probleemsed sünteesi jaoks. Olen hakanud isegi kahtlema, kas monograafiad üksikutest suurkujudest, kelle hulgas leidub ju väga oivalisi, kõlbavadki veel lähtepunktiks seda laadi sünteesile, mida siin taotletakse. Üksikinimene saab küll välja pakkuda enda kui konkreetse valmis eluühiku, mis objekti keskmena on mistahes väljamõeldisest alati parem; kuid pakutav on liiga kättesaamatu ja sel lasub liiga ränk koorem ajalootut perspektiivitust, millesse individuaalsus viimaks suubub.

Viimastel aastatel ilmunud teostest, mis esindavad ajaloolis-sünteetilist kirjandusvaatlust, on kõige muljetavaldavam ilmselt Ernst Robert Curtiuse raamat Euroopa kirjandusest ja ladina keskajast.⁵ Mulle näib, et see raamat on oma õnnestumise eest tänu võlgu asjaolule, et pealkirjale vaatamata ei lähtu see millestki hõlmavast ja üldisest, vaid ühest selgelt määratletud, võib-olla lausa ahtaks nimetatavast üksikfenomenist: retoorilise koolitraditsiooni edasielamisest. Seetõttu on see teos oma parimates osades, ükskõik kui üüratuid materjalihulki seal ongi mobiliseeritud, mitte mõni lasu, kuhu on paljugi kokku kuhjatud, vaid vähesest lähtuv kiirgus. Tema kõige üldisemaks objektiks on antiikaja edasielamine ladina

---

5 Ernst Robert Curtiuse (1886–1956) „Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter“ (1948). Huvitava seigana sobib siin märkida, et Curtius oli Balti juurtega, tema isaisa Ernst Curtiuse (1814–1896) isaisa Carl Werner Curtius (1736–1795) pärines Narvast.

keskajal ja selle mõju oma keskaegsetes vormides Euroopa uuemale kirjandusele. Nii üldise kavatsusega [*Absicht*] ei ole esiotse midagi peale hakata; autor, kes ei kavatse midagi muud kui sel moel määratletud objekti käsitlemist, seisab silmitsi hõlmamatu hulga erilaadse ja korrastamisele vaevalt alluva materjaliga, mille kogumine mehhaaniliste vaatepunktide alusel (näiteks vastavalt sellele, kuidas on edasi elanud üksikud kirjanikud või kuidas on kõik see edasi elanud keskaja sajandite järjekorras) takistaks juba pelgalt oma mahu tõttu kavatsusele kuju andmist. Alles seeläbi, et siin leiti lähenemisnurgaks [*Ansatz*] mingi ühtaegu kindlapiiriline, ülevaatlik ja keskne fenomen (nimelt retooriline traditsioon, eriti toposed), sai plaani elluviimine võimalikuks. Kas lähenemisnurga valik rahuldab käesoleval juhul täielikult, kas ta on parim, mis selle kavatsuse puhul kujutletav, ei ole siinse arutluse teemaks; just see, kes peab lähenemisnurka kavatsuse kõrval ebapiisavaks, peaks kõige kiuste teostatud saavutust imetlema. See võlgneb tänu meetodilisele printsiibile, mis on järgmine: suure sünteetilise kavatsuse elluviimiseks tuleb leida esmalt lähenemisnurk, omamoodi käepide, millest kinni hoides on võimalik objekti kallale asuda. Lähenemisnurk peab sõeluma välja selgelt sõnastatud, hästi ülevaatliku fenomenide ringi; ja nende fenomenide tõlgendusel peab olema kiirgusjõud, mis lubaks korrastada ja tõlgendada ühtlasi hoopis suuremat ala kui kitsalt lähenemisnurga poolt pakutav.

See meetod on ammugi tuntud; näiteks stiiliuurimus, kirjeldades teatud tunnuste varal mingi stiili omapära, on kasutanud seda juba kaua aega. Siiski näib mulle, et selle meetodi tähtsust on vaja täiesti üldiselt rõhutada, kuivõrd see on ainus, mis lubab meil praegu tähtsaid sisemise ajaloo protsesse avaral taustal sünteetiliselt ja sugestiivsel viisil kujutada. Ta võimaldab seda teha ka nooremal uurijal, isegi algajal; võrdlemisi tagasihoidlikest ülevaate- teadmistest, mis saavad aeg-ajalt tuge nõuannetest, võib olla juba küllalt, niipea kui intuitsioon on leidnud soodsa lähenemisnurga. Uurimistöö käigus avardub silmapiir piisaval määral ja loomulikult moel, sest lähenemisnurk pakub materjali, mille hulgast saab valida; avardumine on nii konkreetne ja selle koostisosad on nii paratamatult omavahel seotud, et omandatu ei saa kergelt jälle kaotsi minna; ja selle käigus saavutatut iseloomustab läbiv ühtsus ja universaalsus.

Loomulikult ei ole praktikas lugu alati nii, et esmalt on olemas mingi üldine kavatsus või üldine probleem ja seejärel tuleb leida sellega sobiv lähenemisnurk. Vahel juhtub ka seda, et uurija avastab mõne lähenemisnurga, mis alles käivitab üldise probleemi adumise ja sõnastamise, kuid see saab juhtuda ainult siis, kui valmisolek selleks probleemiks oli olemas juba enne. Tähtis on mõista, ühestki üldisest sünteetilise iseloomuga kavatsusest või üldisest probleemist ei piisa. Tuleb leida hoopis võimalikult selgepiiriline, konkreetne, tehnilis-filosoofiliste abivahendiga kirjeldatav osafenomen, mille kaudu lähenemisel probleemid otseku kiirivad ennast lahti, ja kavatsusele kujuandmine võib teostuda. Mõnikord ühest fenomenist lähenemisnurgaks ei piisa, vaja läheb mitut; aga kui esimene on olemas, lisanduvad teised seda hõlpsamini; liiatigi ei pea nad üksteisele järgnema, vaid kavatsuse suhtes konvergeer-

ruma. Tegemist on niisiis spetsialiseerumisega; ent mitte spetsialiseerumisega vastavalt materjali traditsioonilisele jaotusele, vaid objektikohase spetsialiseerumisega, mis on seetõttu vaja alati uuesti üles leida.

Lähenemisenurgad võivad olla väga erinevad; kõigi võimaluste loetlemine poleks siinkohal teostatav. Heale lähenemisenurgale iseloomulik peitub ühelt poolt tema konkreetsuses ja tabavuses, teiselt poolt tema potentsiaalses kiirgusjõus. Seisnegu ta mingis sõnatähenduses või mõnes retoorikavõttes või süntaktilises väljendis või mõne lause tõlgenduses või kuskil ja kunagi öeldud lausete jadas: sellest peab väljuma kiirgus, nii et käsile saab võtta maailma ajaloo. Kes tahab uurida näiteks kirjaniku positsiooni üheksateistkümnendal sajandil, kas ühel kindlal maal või kogu Euroopas, siis tema töö viljaks, kui ta üritab otsida kokku terve materjali, saab võib-olla kasulik teatmeteos, mille eest olgu ta tänatud, sest seda võib vaja minna; kuid sünteesini, mida meie silmas peame, jõutaks pigem siis, kui lähtutaks vähestest ütlustest, mida täiesti konkreetsed kirjanikud on publiku kohta teinud. Samasugune lugu on objektidega nagu poetide edasielamine (*la fortuna*). Dante edasielamist üksikutes maades teemaks võtvad mahukad kirjutised, mis meil olemas, on kindlasti vältimatult vajalikud; ent vahest oleks tulemus huvitavam (selle ärgituse eest võlgnen tänu Erwin Panofskyle), kui võetaks järgemööda ette tema komöödia teatud üksikute kohade tõlgendused, näiteks alates teose esimestest kommenteerijatest kuni kuueteistkümnenda sajandini – ja siis jälle alates romantistidest. See oleks eksaktne vaimuteadus.

Hea lähenemisenurk olgu täpne ja konkreetne; abstraktsed korrastavad kategooriad ja tunnismõisted selleks ei sobi; seega ei „barokne“, „romantiline“, „dramaatika“, „saatuse idee“, „intensiivsus“ ega „müüt“; ka „ajamõiste“ või „perspektivism“ on ohtlikud. Selliseid sõnu võib kujutamisel küll kasutada, kui nende tähendus laiemast seostikust selgub, kuid nad on liiga mitmetähenduslikud, et tähistada lähenemisenurkadena midagi täpset ja fikseeritavat. Lähenemisenurgaks ei peaks olema midagi üldist, mis sobitatakse objektiga väljastpoolt – vaid see olgu välja kasvanud tema seest, olgu tema enese osa. Kõnelema peavad hakkama asjad ise; see ei saa aga iial õnnestuda, kui lähenemisenurk pole konkreetne ja kindlapiiriline. Selletagi nõuab suurt oskust ka parimat lähenemisenurka omades objekti juures püsida. Kõikjal varitsevad valmismõisted, mis istuvad harva täpselt, veedeldes mõnikord oma kõla ja moesolekuga, valmis sekka kargama, niipea kui uurimisobjekti energia kirjutaja maha jätab. Mõnikord on juba kirjutajale, kindlasti aga paljudele lugejatele ahvatluseks mõista asja asemel ilmset klišeed – selliseid asendusi kipuvad tegema üldse liiga paljud lugejad; tuleb teha kõik, et võtta neilt vähimigi võimalus põgeneda selle eest, mida on mõeldud. Sünteetilise filoloogia poolt käsitletud fenomenid kätkevad endas konkreetsust, sünteesi käigus ei tohi see kaotsi minna, ja seda on raske saavutada. Siin ei ole sihiks eneseküllane rõõm millestki üksikust, vaid haaratus terviku liikumisest; see saab aga nähtavaks ainult siis, kui tabatud on tema liikmete tegelikku olemust.

Mulle teadaolevalt ei ole meil maailmakirjanduse sünteetilise filoloogiani veel üritatud jõuda, õhtumaises kultuuriruumis on tehtud ainult mõned seda laadi katsed. Ent mida rohkem maailm kokku kasvab, seda rohkem peab sünteetiline ja perspektivistlik tegevus laienema. Teadvustada inimestele nende ajaloos neid endid on suur ülesanne; ja ometi väga väike, isegi käegalöömine, kui mõelda, et me ei ela ju ainult maa peal, vaid ka maailmas, universumis. Aga see, mida julgeti teha varasematel aegadel – nimelt määrata inimese kohta universumis – näib meile nüüd olevat kättesaamatus kauguses.

Meie filoloogiliseks kodumaaks on sellegipoolest igal juhul maakera; rahvus ei saa selleks enam olla. Loomulikult on endiselt kõige hinnalisem ja hädavajalikum see, mida filoloog saab päranduseks – oma rahvuse keel ja haridus. Peame tahes-tahmata, teisenenud oludes, tagasi pöörduma selle juurde, mis sisaldas juba rahvuseelses keskaegses hariduses: tunnetuse juurde, et vaimul ei ole rahvust. *Paupertas*⁶ ja *terra aliena*⁷: nii või umbes nii on kirjutanud Chartres'i Bernard, Salisbury John, Jean de Meun ja paljud teised. *Magnum virtutis principium est*, kirjutab St. Victori Hugo (Didascalicon III, 20),⁸ *ut discat paulatim exercitatus animus visibilia haec et transitoria primum commutare, ut postmodum possit etiam derelinquere. Delicatus ille est adhuc cui patria dulcis est, fortis autem cui omne solum patria est, perfectus vero cui mundus totus exilium est* [---]⁹. Hugo mõtles siin neile, kelle sihiks on lahti lasta armastusest maailma vastu. Aga see on heaks teeks neilegi, kes tahavad teada, mis tunne on maailma tõeliselt armastada.

Tõlkinud Vahur Aabrams

---

6 Ld k 'vaesus'.

7 Ld k 'võõras maa'.

8 „Didascalion de studio legendi“ („Õpperaamat lugemise stuudiumist“). Vt ka: Lahe, Jaan. „Võitlus õige piiblitõlgenduse pärast. Kristlike piiblitõlgenduste ajalugu, 2: keskaeg“ – <http://kjt.ee/2013/05/voitlus-oige-piiblitõlgenduse-parast-kristlike-piiblitõlgenduste-ajalugu-2-keskaeg/> (vaadatud 19.04.2016).

9 Ld k: 'Suure vooruse algus on, kui tark inimene õpib esiteks vähehaaval muutma nähtavaid ja kaduvaid asju, et pärast seda võiks neist asjust vabaks saada. Väeti on inimene, kellele isamaa on armas, tugev on see, kellele kõik maad on isamaaks, tõeliselt täiuslik aga on see, kellele kogu maailm on pagenduses viibimine.' (Tlk Meelis Friedenthal.)